

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. изк. Свилен Стефанов за кандидата за образователната и научна степен „доктор“ Августина Иванова Станоева.

Кандидатът за образователната и научна степен „доктор“ Августина Станоева е представила дисертационен труд на тема „Психодинамични процеси в Арт терапията при психични заболявания в клиничен контекст. Терапевтичното присъствие като потенциал за промяна в арт терапевтичния процес“. Научен ръководител е проф. д.изк. Петер Цанев.

Дисертационният труд се състои от предговор, увод, четири глави, заключение, приноси и библиография с обем от 194 страници. Библиографията съдържа 131 заглавия с българска и чуждестранна литература. Отбелязано е, че цитатите в чуждестранната литература са в превод на докторанта.

Към дисертационния труд е изготвено отделно приложение с илюстративен материал от 98 страници, включващ графични модели, графики, рисунки на пациенти и на арт терапевта, както и инструменти за събиране на данни и оценка. Посочено е, че в приложението са включени 10 графични модела, 15 графики и 94 изображения.

Докторантът има две публикации по темата на дисертационния труд (и двете в немски списания) и едно участие в кураторски проект на неговия научен ръководител проф. Петер Цанев.

Дисертационният труд е изграден методически правилно, с ясно съотношение между заложените в увода цели и задачи и приносните изводи в неговото заключение. Така той е разделен на увод, следван от

първа глава наречена „Изследване на движението в Психопатологията“. Съответно втора, трета и четвърта глава са озаглавени „Арт терапевтичен проект с група пациенти с личностово разстройство“, „Терапевтичното присъствие: Как да стимулираме развитие и трансформация в арт терапията посредством позицията на арт терапевта“ и „Дискусия“. В заключението логично е съсредоточена изводната и приносна част на изследването.

Конкретната цел е изследване на клинични пациенти с диагноза гранично личностово разстройство (ГЛР) през погледа на арт терапията. Счита се, че засегнатите от това разстройство хора се движат в гранична област между вътрешна и външна действителност и имат специфично лично преживяване за време и пространство, нещо което е много добре изяснено в дисертацията.

Августина Станоева си поставя за цел да установи дали работата с артистични средства подпомага разкриването и изразяването на феномени като движение, присъствие в пространството и поставяне на граници в терапевтичния процес. Също така тя аналитично наблюдава дали творческия процес би могъл да уравни колебанието на пациенти с ГЛР (гранично личностно разстройство) между противоположните полюси на идеализация и обезценяване. Целта е се да предизвика положителен ефект върху себеизразяването, саморегулацията на емоции и нестабилността на Аз-а, като така да се допринесе за подобряване на общото психично състояние на пациентите. Концепцията акцентира върху областите, в които пациентите с ГЛР проявяват определена проблемност, като при това има за цел да търси конкретни повтарящи се схеми на поведение.

Най-интересното тук е допускането, че работата с граници при бордърлайн пациенти стои в тясна връзка със способността им за позициониране в пространството. Колкото по-ясно може да се позиционира една личност, толкова по-добре може да усети и определи собствените си граници, и

толкова по-диференцирано може да реагира на граници, определени от другите. За тази цел освен отношението към арт терапевта, към творческия обект и към групата, се взима под внимание и отношението към пространството. По този начин терапевтичната триада бива разгледана в една групова динамика, която от своя страна е позиционирана в определено пространство (ателие), а не в нищото.

Дисертацията въвежда в употреба статичен графичен модел за регистриране позиционирането и движението на участниците по време на арт терапевтичния проект. При документацията на движението се отчита както субективната оценка на пациентите за „вътрешното“ им позициониране, така и наблюдението на арт терапевта в пространството по време на терапевтичната сесия, регистрирани с помощта на подготвен графичен модел. Чрез статичната квадратна форма на изготвения модел пациентите нямат възможност да се люшкат между два полюса, а трябва да се позиционират в близост или дистанция спрямо жълтата точка, центрирана в квадрата. Така изследването се концентрира както към реално извършените движения на тялото в пространството по време на терапевтичната сесия, така и към „вътрешните движения“ на пациентите.

В тази връзка понятията *движение*, *пространство* и *място* се съотнасят както към реалната действителност, така и към субективното вътрешно преживяване на пациентите. Отделните „убежища“ на пациента се представят като точки, а в ателието като места, които биват създавани посредством различни художествени материали. Движението на пациентите между техните убежища и реалността се регистрират от терапевта графично в модела като линии, а същите биват създавани в пространството от участниците с помощта на различни материали.

В арт терапията към връзката между пациент и терапевт се добавя едно допълнително ниво на комуникация (трета страна) – това на обектите възникнали в творческия процес. Идеята за разработване на настоящата

концепция произлиза от желанието да се осветлят нови перспективи за допирни точки между изобразително изкуство и терапия, при което във фокус попада опитът от арт терапевтичната работа с *бордърлайн* пациенти. Засегнатите от това разстройство хора се считат за голямо предизвикателство в клиничната област, тъй като трудно се придържат към терапевтични правила и проявяват изключително проблемно поведение, характеризиращо се със самонаранявания и многобройни опити за самоубийство.

Изтъкнато е, че въпреки, че работата с гранични пациенти е голямо предизвикателство за терапевтите, арт терапията често е изключително интензивна и продуктивна. Тези пациенти са описани като изключително талантиливи и активни, а техните творби са емоционално заредени. Напълно коректно е посочено, че личният творчески опит на арт терапевта, както и разбирането му за творческия процес могат да осветлят различна перспектива върху случващото се в терапията и да обогатят отношението между пациент и терапевт.

Това е посочено като особено важно, защото пациентите с ГЛР имат проблеми при създаване и поддържане на междуличностни отношения. Поради повишената си импулсивност и афективна нестабилност те интензивно се колебаят между идеализация и обезценяване, между два противоположни полюса в един черно-бял модел на поведение, който почти не позволява междинни сиви тонове. Опитите на терапевтите да върнат пациентите в преживяването на „Тук и Сега“ обикновено се оказват голямо предизвикателство. Пациентите се движат между реалността и фантазията с резки и крайни колебания в емоционалното състояние. Изтъкнато е, че подобни нови подходи в арт терапията биха могли да бъдат много полезни в случаите, описвани в теорията като „състояния на душевно оттегляне“ – пространства, които предлагат защита, сигурност и безопасност. Тези убежища, които първоначално трябва да предложат защита от непоносими

страхове и интензивни емоции, често се превръщат в задънени улици или затвори, от които пациентите не могат да излязат.

Така потенциалът на арт терапевтичния процес е възможността да се превърнат вътрешните пространства във *видими, качествено описуеми и емоционално доловими*, за да могат да бъдат преживени физически. Докторантът пише, че: „За разлика от танцовата терапия, при която различни пространства възникват чрез непосредственото движение на тялото и са доловими само в момента на извършването му, в арт терапията биват оставяни следи в пространството с помощта на художествените материали. Този процес на създаване на допълнителни „микропространства“ в ателието позволява преживяването на „Вътре“ и „Вън“, а по този начин и непосредственото съпоставяне между вътрешна и външна действителност“.

На базата на един първоначално теоретичен графичен модел за разбиране на пациентите с ГЛР, се търсят паралели с това, как пространството бива преживявано и променяно в терапевтичните сесии. По този начин движенията на пациентите биват изследвани в тяхната индивидуалност, без да се поставя под въпрос тяхното съществуване или функционалност. Задачата на арт терапевта тук е да предостави пространство, в което с помощта на различни творчески средства да бъдат изразени линиите на движение и по този начин те да оставят видими следи в ателието. Според докторанта, резултатите от проекта показват, че въпреки предизвикателствата, свързани с диагнозата на участниците и с ограничената времева рамка на проекта, в някои области може да се отчете подобрене. Тук възниква въпросът, как въобще се случва и отчита подобрене в терапията.

Резултатите показват, че работата с различни творчески средства прави новите преживявания на пространството видими, измерими и подлежащи на качествено описание. Разширяването на рамката за действие от лист

хартия в помещението или върху обект подпомага индивидуалното ситуиране в различен пространствен контекст и заемането на различни перспективи. Участието на тялото чрез допълващи движения подпомага изпробването на принадлежащите пространствени и лични граници. Съотношението линия – повърхност – форма може да бъде разгледано тук като художествен израз на отношението движение – позициониране – отграничаване.

Дисертационният труд има принос за осветляване ролята и приложението на арт терапията като подход в клиничното лечение на психични заболявания. Със своите специфични методи и въздействие творческите способности биха могли гъвкаво да бъдат интегрирани в цялостната концепция на лечение. Очевидна е необходимостта от развитието на иновативни и ефективни терапевтични концепции, към което се стреми и настоящото изследване.

В обобщение може да се каже, че чрез съчетаването на различни компоненти тук възникна една нова концепция, която би могла да се прилага успешно в различен терапевтичен контекст, не само в случаите на гранично личностово разстройство. Чрез комбинацията от конкретни тематични задания и творческа свобода, както и индивидуална работа и групово въздействие, концепцията предлага разнообразно взаимодействие на различни специфични елементи. Научното изследване прави първи опит в България за извеждане на понятието **response art** като изкуство на арт терапевти, възникнало в отговор на теми от арт терапевтичната им дейност. Въвежда понятието **response art** в допълнителни области на приложение освен супервизия – психохигиена, художествена рефлексия, терапевтична интервенция и други. Докторантът въвежда собствено понятие **преживелищна линия** като сбор от различните статични позиционирания (убежища) на изследваните лица, обективизираща същевременно движението им в пространството.

От гледната точка на рецензент, който е изкуствовед, но не и психолог или терапевт, не може да не се отбележи, че е положен огромен проучвателски труд, както и че изложените тези за графичен пространствен модел на поведение са изключително интересни.

В заключение, трябва да се каже, че пред нас е един достоен кандидат, чийто научен труд съдържа много ползотворни и иновативни интерпретации. Поради всичко това убедено предлагам на уважаемото Научно жури да присъди на Августина Станоева научната и образователна степен „доктор“.

проф. д. изк. Свилен Стефанов

06. 12. 2024